

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ: ІПЕНД, 2013. 600 с.
2. Богуславський О. В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2003. 236 с.; Гандзюк В. О. Часописи Поділля періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) у відстоюванні ідей державності. Автореф. дис ... канд. наук із соціальних комунікацій. Київ, 2008. 20 с.; Губа П. І. Періодична преса як джерело дослідження українського державотворчого процесу 1917–1920 рр.: автореф. дис... д-ра іст. наук./ Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2007. 39 с.; Крупський І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (Друга половина XIX – перша чверть XX ст.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра іст. наук (07.00.06) / НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1996. 29 с.; Рудий Г. Я. Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917–1920 рр.): автореф. дис... д-ра іст. наук. Київ, 2004. 37 с.
3. Поділля: щоденна українська демократична газета. 1918.
4. Подільські Губерніяльні Відомости: виходять двічі на тиждень. 1918.
5. Подольская Мысль: орган прогресивно-демократичної думки. 1918.
6. Свято Поділля: видання Подільського українського товариства «Просвіта» 22.10.1918.
7. Слово Подоліи: щоденна газета. 1918.

УДК 902.2:726(477.6)»637»

ЩОДО ВІКУ ІНІЦІАЦІЇ У ПЛЕМЕН ДНІПРО-ДОНСЬКОЇ БАБИНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В. О. Касьян, Р. О. Литвиненко

Анотація. Культурне коло Бабине, зокрема дніпро-донська бабинська культура, як первинне в бабинському культурогенезі, так і найбільш досліджене археологічне утворення у межах КК, посідає чільне місце у бронзовому віці Східної Європи. І хоча проблемами статевовікової диференціації КК Бабине займаються деякі науковці, потужний інформаційний потенціал залишається досі не вичерпаним, проте він є вкрай важливим для ширшого і глибшого розуміння процесів, що відбувалися серед досліджуваних скотарських племен. Одним з таких питань є визначення віку ініціації племен, з огляду на це, в статті представлені результати досліджень, проведенні авторкою, щодо встановлення ймовірного віку переходу з дитячого стану у дорослий.

Ключові слова: Східна Європа, бронзовий вік, дніпро-донська бабинська культура, гендер, ініціація.

Актуальність запропонованої теми пов'язана з постійним зростанням зацікавленості у вивченні соціальних та духовних аспектів життя пра- і протоісторичних народів. Багато десятиліть дослідники вивчали феномен бабинського світу, поринаючи у вивчення археологічних джерел, встановлюючи фактаж і досліджуючи практику поховальних обрядів. Попри певні досягнення у розробці гендерних проблем бабинської спільноти, чимало її аспектів залишаються невисвітленими. Серед них можна назвати, зокрема, світ бабинських дітей, який, вочевидь, посідав особливе місце, відмінне від світу дорослих. Попри низку об'єктивних ускладнень, зокрема брак антропологічних даних щодо статевовікових визначень небіжчиків, дослідження гендерних проблем останніх років дозволяють ставити таке непросте питання, як пошук вікових меж між верствами дітей і дорослих.

Деякі кроки в обраному нами напрямі зроблено Р. Литвиненком та його ученицею О. Орловською, якою висловлено думку щодо певної перспективи використання поховальних астрагалів у якості можливого маркера віку ініціації [11].

В основу дослідження взято джерельну базу поховань ДДБК, яка була нагромаджена проф. Р. О. Литвиненком. Таким чином, джерельну базу дослідження становлять матеріали розкопок могильників дніпро-донської бабинської культури. Ці

матеріали складаються з двох блоків – археологічних матеріалів і антропологічних даних. Загалом джерельна база дослідження становить 1249 поховань, з яких було відібрано 171 поховання з визначеним антропологами віком небіжчика. Ступінь опублікованості цих джерел, за деякими припущеннями, є відносно високою: близько 55–60 % матеріалів є опублікованими за деякими підрахунками, переважно це матеріали розкопок, де увазі читача надаються відомості про географічні відомості пам'ятки, площу розкопок, нумерацію курганів і поховань тощо. Інформаційний потенціал цих джерел також не високий. На це впливає, перш за все, незадовільна збереженість кістяків та поховального приданого.

Дуже цікавими є питання щодо віку трансформації дитини в дорослого. Відповідь на нього дозволить пролити світло на релігійний та соціальний аспекти життя бабинців, що дасть можливість ставити нові наукові задачі.

Для початку з'ясуємо, чому так важливо вивчати феномен обряду ініціації. Дорослі завжди сприймаються як люди, що мають максимальну повноту прав, наявних у даному суспільстві. Саме вони складають основу розвитку громади та є основним джерелом її поповнення. Наприклад, облаштовувати побут і одружитися могли тільки соціально дорослі члени суспільства. Входження до цієї вікової верстви не відбувалося автоматично після досягнення певного віку, а відбувалося через ініціацію. О. Капішин влучно зауважує, що саме дорослість долучала індивіда до всіх тонкощів традиційної культури. Він наводить цитату М. Еліаде, який писав: «Те, що розуміють під терміном «культура»..., є тільки присвяченим. Це означає, що участь в духовному житті стає можливою завдяки ... випробуванням, через які проходять при посвяченні, ... посвята кладе кінець “природній людині” і вводить неофіта в культуру». Ініціація являла собою обряд, суть якого полягала у переведенні юнаків і юнок у дорослі вікові класи. Ініціація мала на меті підготовку підліткового покоління до виробничого, суспільного, шлюбного і духовного життя в межах своєї групи. Ініціацію можна визначити як певний процес соціального дорослішання, випробування і навчання [4].

Нами було проаналізовано 1249 поховань Дніпро-донської бабинської культури. З них ми обрали 158 поховання, з яких було укладено презентабельна вибірка достеменно дорослих небіжчиків (з визначеним віком) з поховальним приданим, а також достеменних дітей з поховальним супроводом. Поховальний реманент був розподілений нами на категорії, для яких окремо прораховано частотність присутності в похованнях дорослих і дітей. Результати було зведено до таблиці (рис. 1), на підставі якої проведено розрахунки, і завдяки цьому виведені наступні результати.

Могильні	Дорослі	Дитячі	Кремень	Кераміка	Пряжки	Кістки	Камені	Стріли	Вип.	Метал	Деревина	Мушлі	Шкіра					
Велютне	Д. 25						2 абразиви		4	пронизь		2						
Горний	Д. 25-30												Шкіра корови на перекритті, наго коня за головою					
Горний	Д. 25-30																	
Горний	Д. 25-30																	
Лозной-1	Д. 10-12																	
Острів	Д. 10-12																	
Першомо	Д. 60-70																	
Перекоп	Д. 18-20				Пряжка, 2го типу													
Аглицьки	Д. 45																	
Ажинов-1	Д. 30-40																	
Бегліця-1	Д. 45-50																	
Бережний	Д. 25-30																	
Бережний	Д. 300-35																	
Бургуста-1	Д. 15-18																	
Бургуста-	Д. 20-25																	
Бургуста-	Д. 30-40																	
Бургуста-	Д. 18-20																	
Бургуста-	Д. 25-30																	
Бургуста-	Д. 25-30																	
Вербовий	Д. 1-2																	
Вербовий	Д. 18-20																	
Вербовий	Д. 10-12																	
Веселівсь	Д. 18-20																	
Веселівсь	Д. 18-20																	
Волошин	Д. 20-25																	
Греко-Ст	Д. 20-25																	
Греко-Ст	Д. 30-35				тризна													
Другий-1	Д. 40-45																	
Сйський	Д. 20-25																	
Елкінські	Д. 25-30									черешкова								

Рис. 1. Фрагмент таблиці. Категорії реманенту та віковий розподіл у похованнях дніпро-донської бабинської культури.

Можемо побачити, що такий супровід, як шкуру бика, виявлено лише у дорослих. На підставі цього можна припустити, що шкура бика клалася до поховань «соціально дорослих», тобто тих, хто пройшов обряд ініціації. А шкура вівці трапляється як у дітей та підлітків, так і у дорослих: з 16 поховань зі шкурами вівці (ДРХ), 5 супроводжували небіжчиків віком понад 25 років (3 з них старші за 40 років); переважна кількість шкур ДРХ супроводжувала дітей та підлітків від 7–15 до 18 років, а також молодих дорослих (від 18 до 25 років). Відтак шкуру вівці не можна вважати надійним соціально-віковим маркером. Проте, варто зауважити, що в ідіомах багатьох культур така тварина, як «бик», є втіленням дорослості, здоров'я, сили, працьовитості й упертості. Водночас «вівця» часто асоціюється з чистою, маленькою, безневинною істотою, що вимагає захисту й нагляду. Цю ідею «вівці» підтверджує навіть той факт, що з 16 поховань зі шкурою вівці 60% були жіночими.

Мінімальний вік людини, у похованні якої виявлено шкуру бика, становить 18–20 років. А мінімальний вік людини, що супроводжувалася шкурою вівці, – 7–15 років. Тобто, мінімальний вік «соціального дорослого» вимальовується навколо 18–20 років.

Статистика також показує, що астрагали покладалися у поховання дітей до 12 (13) років, у поховання підлітків 14–18 років та зрідка їх можна побачити в похованнях дорослих осіб, вік яких є достеменно не відомим або коливається у межах 18–22 років.

Якоїсь залежності між особливостями курганного будівництва, розташування могили в кургані та її конструкції виявлено не було. Астрагали траплялися як у ґрунтових ямах, дерев'яних рамах, кам'яних скринях, так і в курганных насипах. Серед таранних кісток здебільшого представлено кістки вівці, на другому місці – кози, а найрідкіснішими є залишки свині та сайгака. Кількість астрагалів у похованні може сягати від 1 до 150 штук. У дорослих небіжчиків найбільша кількість знайдених таранних кісток складала 7 (чоловіче поховання) та 32 (жіноче). Частіш за все в могилі дорослої людини знаходився лише один астрагал. У похованнях підлітків було знайдено по одному випадку – 1, 6, 18, 50, 115 та 138 астрагалів [5].

О. Орловською було помічено, що велика кількість альчиків у дитячих та підліткових похованнях певною мірою пояснюється їх гральною, ворожильною функцією. Дослідниця, на основі етнографічних порівнянь, припускає, що дитячі ігри були об'єктом пильного спостереження дорослих і пов'язувалися з відтворенням полювання, можливо тому, що полювання посідало певне місце у житті юнаків і могло бути елементом обряду ініціації, а астрагали – трофеями успішного полювання, які зберігали в якості ознаки переходу в доросле життя [11]. Це припущення здається дуже влучним, хоча й породжує питання щодо покладання альчиків до поховань дівчат, які не були задіяні у полюванні. Проте пошук відповіді на це питання вимагає кореляції археологічного та антропологічного матеріалу.

Нам здається більш виправданим вважати астрагали маркером проходження ініціації. Цей висновок також базується на низці етнографічних зіставлень з традиційними суспільствами Африки та Австралії. Наприклад, Чарлз П. Маунтфорд у 1947 році здійснив подорож до аборигенних скотарів Австралії та описав процес проходження обряду ініціації у хлопців. Він наголошував, що у певний період хлопця на деякий час видаляють з племені, він носить особливий одяг чи особливі «прикраси» з кістки та проживає окремо від племені [12]. Звернемо увагу на «прикраси з кістки», які обережно можна зіставити з астрагалом в бабинській культурі. Тобто, якщо «прикраси з кістки» в Австралії були атрибутом хлопця в період ініціації, то припустимо альчики були елементом проходження ініціації у носіїв ДДБК. Але як тоді пояснити їх наявність у похованнях дорослих? Легко помітити, що зі збільшенням віку кількість астрагалів у похованнях зменшується (найбільше артефактів такого роду трапляються у похованнях дітей від 1 до 12–13 (14) років).

Р. Литвиненко наголошує, що для поховань дорослих, незалежно від статті, характерним можна визнати наявність 1 астрагала. А от для поховань дітей та підлітків

ледве не правилом є присутність наборів альчиків, нерідко доволі значних, що складаються з кількох десятків і навіть сотні-півтори кісточок [5]. О. Орловська наводить думку В. Циміданова, що з часом астрагали втрачали свої гральні (і ворожильні) функції та ставали амулетами, про що свідчать чисельні поховання дорослих з одним астрагалом та наводить приклад використання астрагалів у якості амулетів у доскіфських степових культурах [11].

Досить важливою видається позиція О. Грищук щодо точки зору В. Циміданова, яка зазначає «Погоджуючись із висунутою думкою, все ж таки хочеться відзначити на рівні міркувань, що наявність астрагалів серед супроводжуючого реманенту може бути своєрідним показником незавершеності якихось дій за життя та перенесення їх до періоду посмертного існування». [2]. Саме ця незавершеність, на нашу думку, й могла спричинити не проходження обряду ініціації. Відтак альчики в похованнях могли виконувати не тільки захисну функцію, а й виступали знаком приналежності небіжчика до вікового класу «дітей», незалежно від його біологічного віку.

Обряди ініціації служили певним засобом управління й перетворення людської особистості за допомогою свідомості, кодування підсвідомості внутрішньої душі людини за допомогою низки випробувань та обрядів. Цей процес виявився одним із найбільш ефективних способів впливу на ідентичність, виховуючи загартованого фізично і підготовленого морально воїна. Обряд ініціації був однією з найважливіших подій у житті людини, він фактично виступав рубіжем між двома віковими, й водночас, соціальними класами. Якщо людина не проходила обряд ініціації то до кінця життя на ній залишався відбиток дитини.

Висунута в кінцевому рахунку гіпотеза полягає в неступному. Дитина народжується, знайомиться зі своєю культурою ніби осторонь, дитина тут не має статі, як такої. Потім вона дорослішає і приблизно у 10–14 років починає залучатися до дорослого життя. Саме тут починає проявлятися поділ за статтю та соціальними функціями – чоловічою (війською) та жіночою (репродуктивною, господарською). В залежності від статі, проходив і обряд ініціації бабинців. У хлопців він завершується приблизно у 18–20 років. Хлопець вбиває у собі дитину (вівцю, за деякими етнографічними аналогіями) і пробуджує у собі дорослого (бика). Бачимо, що увесь підлітковий вік – це етап перетворення дитини на дорослого, що, в принципі, відповідає і біологічному дорослішанню.

Таким чином, ми припускаємо, що стадія дорослішання починалася з 10 років у жінок і з 12 років у чоловіків і закінчувалася у дівчини зі вступом у шлюб, а у хлопця – з успішним проходженням фінального етапу ініціації – у 18–20 років. Перевірка висунутої авторкою гіпотези залежатиме від подальшого нагромадження джерельної бази та збільшення долі статеві-вікових визначень антропологічного матеріалу.

Аннотация. Культурный круг Бабино, в частности днепро-донская бабинская культура, как первичное в Бабинском культурогенезе, так и наиболее исследованное археологическое образование в рамках КК, занимает ведущее место в бронзовом веке Восточной Европы. И хотя проблемами половозрастной дифференциации КК Бабино занимаются некоторые ученые, мощный информационный потенциал остается до сих пор не исчерпанным, однако он крайне важен для более широкого и глубокого понимания процессов, происходивших среди исследуемых скотоводческих племен. Одним из таких вопросов является определение возраста инициации племен, и, учитывая это, в статье представлены результаты исследований, проведенные автором по установлению вероятного возраста перехода из детского состояния во взрослый.

Ключевые слова: Восточная Европа, бронзовый век, днепро-донская бабинская культура, гендер, инициация.

Abstract. The Babyne cultural circle, in particular the Dnipro-Don Babyne culture, both primary in Babyn culturogenesis and the most studied archaeological formation within the CC, occupies a prominent place in the Bronze Age of Eastern Europe. And although some scholars deal with the problems of gender and age differentiation of the Babine CC, the powerful information potential is still inexhaustible, but it is extremely important for a broader and deeper understanding of the processes taking place among the studied pastoral tribes.

One of such questions is to determine the age of initiation of tribes, in view of this, the article presents the results of research conducted by the author to establish the probable age of transition from childhood to adulthood.

Key words: Eastern Europe, Bronze Age, Dnipro-Don Babyne Culture, gender, initiation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Геннеп А., ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / Пер. с франц. Ю. В. Ивановой, А. В. Покровской. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1999. 198 с.
2. Гришук О. М. Астрагали як елемент поховального обряду населення дніпро-донської бабинської культури. *Донецький археологічний збірник*. 2013. № 17. С. 24–34.
3. Громов Д. В. Роль юношеских инициационных посвящений в традиционном и современном обществе. *Проблеми психології розвитку. Матеріали міжнародної психологічної конференції «Психічне розвиток в онтогенезі: закономірності та можливі періодизації»*. М., 1999. С. 28–30.
4. Капишин А. Е. Инициация в традиционных культурах как социальная практика. *Теория и практика общественного развития*. 2016. № 12. С. 57–62.
5. Литвиненко Р. О. Поховання культурного кола Бабіне з астрагалами. *Древности 2005*. Харьков: ХИАО; НМЦ “МД”, 2005. С. 74–86.
6. Литвиненко Р. О. Днепро-Донская бабинская культура (источники, ареал, погребальный обряд). *Матеріали та дослідження з археології Східної України*. Луганськ: СНУ, 2006. № 5. С. 157–187.
7. Литвиненко Р. О. Статеві-вікові диференціації в поховальному обряді бабинських культур. *Матеріали та дослідження з археології Східної України. Від неоліту до кіммерійців*. Луганськ: Вид-во СНУ, 2007. № 7. С. 156–172.
8. Литвиненко Р. О. Культурне коло Бабіне (за матеріалами поховальних пам’яток): автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.04. “Археологія” Ін-т археол. НАНУ. К., 2009. 32 с.
9. Литвиненко Р. А. Культурний круг Бабіно: називання, таксономія, структура. *КСИА*. 2011. Вып. 225. С. 108–122.
10. Литвиненко Р. О. Наддніпрянина як перехрестя ареалів бабинських культур. *Археологія*. 2018. № 3. С. 20–30.
11. Орловська О. Ю. Ще раз про астрагали в похованнях бабинської культури (ДДБК). *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету*. Том 2 / Ред. кол. Хаджинов І. В. та ін. Вінниця: ДонНУ, 2016. С. 48–52.
12. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. *Собрание трудов*. М., 1998.

УДК: 327.82:008(477+474.5)

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В ЛИТВИ

А. О. Коберська, І. В. Богінська

Анотація. У статті розглядається стан та ключові суб’єкти здійснення культурної дипломатії України в Литві. Культурна дипломатія виступає важливим фактором взаємодії України та Литви в умовах стратегічного партнерства, а також наявності спільних викликів та загроз. Наголошується на необхідності удосконалення форм і методів культурної дипломатії України в Литві.

Ключові слова: культурна дипломатія України, Литва, зовнішня політика, Український інститут.

Культурна дипломатія є одним із головних аспектів м’якої сили, що не лише формує позитивний імідж держави на міжнародній арені, але й виступає окремим зовнішньополітичним інструментом, завданням якого є підвищення соціально-культурного співробітництва та просування національних інтересів країни за кордоном.

Такий аспект дослідження дипломатичних відносин України та Литви набуває особливого значення в умовах офіційно задекларованого статусу стратегічного партнерства між державами та спільних викликів, пов’язаних із гібридною агресією Росії проти України. До того ж, Україну та Литву об’єднують не тільки спільна історія, цінності та інтереси, але і спільна відповідальність за майбутнє регіону, який протягом останніх років перебуває в центрі подій глобальної політики.

Наміри зміцнювати та розширювати співпрацю Литви та України було підтверджено шляхом підписання Декларації про розвиток стратегічного партнерства між Україною та